

L

Lanna Proverbs: Aesthetics in the Figures of Speech

Wilailuck Boonklueb^{1*}

Abstract

This research study aims to analyze the aesthetics of Lanna proverbs in figures of speech. The researcher explored the collection of documentary in Chiang Rai province, consisting approximately 16 books, or 2,022 proverbs. Then, 88 proverbs were selected to analyze their aesthetics demonstrated in figures of speech. The study found that Lanna proverbs contained eight categories of aesthetics presented through figures of speech, including Simile, Metaphor, Synecdoche, Personification, Hyperbole, Paradox, Antithesis and Onomatopoeia. Results clearly shown that Lanna proverbs demonstrated aesthetics in terms of language styles carefully selected by Lanna intellectuals to deliver precise and concrete meanings. In addition, the proverbs helped convey ideas and emotions aesthetically with rhetorical styles. Therefore, public and private sectors should realize the value and significance of Lanna proverbs, the wisdom and the pride of Lanna people, and help preserve them as national heritage in Thailand.

Keywords: Lanna proverbs, aesthetics, figures of speech

¹ Department of Thai Language and Culture, School of Liberal Arts, Mae Fah Luang University

* Corresponding author. E-mail: wilailuck@mfu.ac.th

คติล้านนา: สุนทรียภาพอันเกิดจากภาพพจน์

วิไลลักษณ์ บุญเคลือบ^{1*}

บทคัดย่อ

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาคติล้านนาด้านสุนทรียภาพอันเกิดจากภาพพจน์โดย ผู้ศึกษาใช้วิธีการศึกษาจากเอกสารที่มีผู้บันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรไว้แล้วเฉพาะที่รวบรวมได้ในจังหวัดเชียงราย จำนวน 16 เล่ม จำนวน 2,022 สำนวน จากนั้นคัดเอาเฉพาะคติล้านนาที่มีภาพพจน์ปรากฏอยู่จำนวน 88 สำนวน มาวิเคราะห์ตามแนวสุนทรียภาพ สรุปและอภิปรายผลแบบพรรณนาวิเคราะห์ ผลการศึกษาพบว่า คติล้านนามีสุนทรียภาพอันเกิดจากภาพพจน์ถึง 8 ลักษณะด้วยกัน คือ อุปมา อุปลักษณ์ สัมพจน์ บุคลาธิษฐาน อติพจน์ ปฏิทรรศน์ ปรพากย์ และลัทธิพจน์ จากการศึกษาแสดงให้เห็นอย่างเด่นชัดว่า คติล้านนามีสุนทรียภาพในแง่ชั้นเชิงทางภาษาที่ปราชญ์ล้านนาเลือกใช้ได้อย่างเหมาะสม ลงตัว สามารถสื่อความหมายของคติล้านนาได้อย่างชัดเจน และเป็นรูปธรรม ทั้งยังช่วยสื่อความคิด และอารมณ์ได้อย่างกลมกลืน มีภาษาที่ประณีต งดงาม สมควรที่หน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนจะเห็นคุณค่าและความสำคัญของคติล้านนาซึ่งเป็นมรดกทางภูมิปัญญาอันล้ำค่าที่น่าภาคภูมิใจของคนล้านนา และร่วมกันอนุรักษ์รักษาคติล้านนาไว้ให้คงอยู่เป็นมรดกของชาติสืบไป

คำสำคัญ: คติล้านนา สุนทรียภาพ ภาพพจน์

¹ สาขาวิชาภาษาและวัฒนธรรมไทย สำนักวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง

* Corresponding author. E-mail: wilailuck@mfu.ac.th

บทนำ

ภาษาตามความหมายของนักภาษาศาสตร์ หมายถึง ภาษามนุษย์ที่ใช้พูด ซึ่งประกอบด้วยเสียง และความหมาย ส่วนภาษาเขียนที่เป็นลายลักษณ์อักษรนั้นเป็นสัญลักษณ์ที่ใช้บันทึกแทนภาษาพูด เพื่อประโยชน์ในด้านต่าง ๆ อาทิ ใช้ติดต่อสื่อสาร ใช้ถ่ายทอดความรู้ ความคิดและวัฒนธรรม ตลอดจนใช้เป็นเครื่องมือสร้างสรรค์วรรณกรรมซึ่งแสดงถึงความเจริญของงานทางวัฒนธรรมอันเป็นเอกลักษณ์ประจำชาติที่สำคัญ การได้ศึกษาภาษาอันละเอียดอ่อนถึงขั้นวรรณคดีเป็นความสุข ความอึดอึดใจอย่างสูง คนไทยที่ไม่ตระหนักถึงคุณค่าของภาษามองข้ามสุนทรียศิลป์ในข้อนี้ ย่อมสูญเสียคุณค่าส่วนหนึ่งของชีวิตไปอย่างน่าเสียดาย (Suwanthada, 1990)

ความงามของภาษามีทั้งที่ถ่ายทอดเป็นประเภทร้อยแก้วและร้อยกรอง ร้อยแก้วมีความงามด้วยภาษาที่เป็นความเรียง มีโวหารสละสลวย ไพเราะทั้งเสียง และความหมาย ส่วนร้อยกรองนั้นมีความงามด้วยเสียงสัมผัส เสียงหนักเบา การเล่นเสียงวรรณยุกต์ การสรรคำ การเล่นคำ การใช้ภาษาภาพพจน์ ฯลฯ ซึ่งล้วนแต่มีส่วนช่วยให้ภาษามีความไพเราะสละสลวยด้วยกันทั้งสิ้น ทำให้มีนักวิชาการสนใจศึกษาเรื่องความงามหรือสุนทรียภาพทางภาษานั้นอยู่หลายท่าน เช่น หทัยวรรณ ไชยะกุล ศึกษาเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์สุนทรียภาพในวรรณกรรมประเภทโคลงของล้านนา” (Chaiyakun, 2006) ประคอง นิมมานเหมินท์ ศึกษาเรื่อง “ความงามในวรรณคดีล้านนาเรื่องโคลงอมรา” (Nimmanhaemin, 2008) ลักษณะพร ปัญญาวงศ์ ศึกษาเรื่อง “การศึกษาพระปรีชาญาณทางภาษาไทยด้านสุนทรียภาพในสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีจากบทเพลง

พระราชนิพนธ์” (Panyawong, 2009) และสุนันท์ ภัคภานนท์ ศึกษาเรื่อง “การเล่นคำ: สุนทรียภาพในบทเพลงของศรีสวัสดิ์ พิจิตรวรการ” (Phakkhaphanon, 2015) เป็นต้น

จากตัวอย่างงานวิจัยข้างต้นจะเห็นได้ว่า การศึกษาความงามของภาษามีได้จำกัดอยู่เพียงในภาษาไทยมาตรฐานเท่านั้น แต่ยังรวมถึงภาษาถิ่นซึ่งเป็นภาษาย่อยที่ใช้พูดจากันในท้องถิ่นต่าง ๆ ทั้งภาษาถิ่นกลาง ภาษาถิ่นเหนือ ภาษาถิ่นอีสาน และภาษาถิ่นใต้ด้วย แม้ภาษาแต่ละถิ่นจะมีความแตกต่างกันไปบ้างในเรื่องเสียง คำ การใช้ถ้อยคำและสำเนียง แต่ภาษาถิ่นเหล่านั้นก็มีความงดงาม ไพเราะสละสลวยเช่นเดียวกัน

คดีล้านนาซึ่งเป็นหนึ่งในภาษาถิ่นเหนือที่แม้จะมีข้อความสั้น ๆ แต่ก็มีความไพเราะงดงามด้วยการเล่นเสียงสัมผัส การเล่นเสียงวรรณยุกต์ และการซ้ำเสียง (Nimmanhaemin, 2004) เช่นสำนวน “กินหื้อปอดต้อง หย่องหื้อปอดตัว ปอดจายไคหัว หื้อไคหัวแต่ ๆ” ที่มีความงามครบทั้งการเล่นเสียงสัมผัสสระ ได้แก่ คำว่า “ต้อง-หย่อง, ตัว-หัว” สัมผัสอักษร ได้แก่คำว่า “ต้อง-ตัว-แต่, หัว-หื้อ” การเล่นเสียงวรรณยุกต์ ได้แก่ คำว่า “ปอด-ปอด” และการซ้ำเสียง ได้แก่ คำว่า “แต่ ๆ” นอกจากนี้คดีล้านนาก็ยังมีความงามด้วยการสรรคำที่มีความหมายเดียวกันแต่ต่างรูปศัพท์เพื่อเลี่ยงการใช้คำซ้ำซากจำเจ (Chaiyakun, 2008) เช่นสำนวน “บตีเอาลาวเป็นเลี้ยว บตีเอาม่านเจี้ยวเป็นสหาย” ที่มีการใช้คำว่า “เลี้ยว” กับ “สหาย” ซึ่งมีความหมายเหมือนกัน หรืออาจเล่นคำด้วยการสลับที่กัน เช่นสำนวน “คนนักแบ่ผี ผีนักแบ่คน” บางสำนวนอาจเล่นคำซ้อนซึ่งเป็นการนำคำเดียว 2 คำที่มีความหมายใกล้เคียงกันมาเข้าคู่กัน โดยตำแหน่งของคำอาจแยกจากกัน (Suwatkul,

1995) ได้แก่ คำว่า “ถ้อยความ” และ “ข้าวของ” เช่นสำนวน “มักเล่นเสียกำยำ มักถ้อยมักความเสียเข้าเสียของ” เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม คดีลันนายังมีความงามอีกลักษณะหนึ่งที่มีความโดดเด่นไม่แพ้กันนั่นคือ ความงามอันเกิดจากภาพพจน์ ซึ่งเกิดจากการเรียบเรียงถ้อยคำด้วยวิธีการต่าง ๆ ให้ผิดแผกไปจากความหมายของคำตามปกติเพื่อให้เกิดภาพหรือให้มีความหมายพิเศษ ดังวิทยานิพนธ์ของอิสริยาภรณ์ แสงปัญญา ที่กล่าวว่า โวหารภาพพจน์ เป็นลีลาของการนำศิลปะทางภาษามาใช้เพื่อช่วยชักจูงโน้มน้าวให้ผู้ฟังหรือผู้อ่านเกิดความคิด ความรู้สึก หรือเกิดจินตนาการตามที่ผู้เขียนต้องการสื่อ (Sangpanya, 2006) จากการศึกษาได้มีโอกาสดังกล่าว รวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับคดีลันนาเพื่อทำวิจัย จึงสังเกตเห็นว่า คดีลันนามีภาษาภาพพจน์ในลักษณะต่าง ๆ อยู่ไม่น้อย แต่เมื่อศึกษาถึงกลับไปกลับพบว่า มีผู้ศึกษาเกี่ยวกับภาพพจน์ในคดีลันนาอยู่เพียงท่านเดียวคือ ลมูล จันทน์หอม ที่ศึกษาเรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบสุนทรียภาพลันนา กับสุนทรียภาพไทย” โดยได้กล่าวถึงภาพพจน์ไว้ลักษณะเดียวคือ บุคลาธิษฐาน และปรากฏเพียง 2 สำนวนเท่านั้น (Janhom, 1998) นอกจากนี้ยังมีผู้ศึกษาอีก 2 เรื่องที่ศึกษาในลักษณะเดียวกัน แต่เป็นสุนทรียภาพกลาง 1 เรื่องคือเรื่อง “ลักษณะร่วมทางภาษาในสุนทรียภาพภาษาอังกฤษและภาษาไทย” ศึกษาโดย ปริมา มัลลิกะมาส และณัฐมา พงศ์ไพโรจน์ พบว่ามีภาพพจน์อยู่ 5 ลักษณะ ได้แก่ อุปมา อุปลักษณะ อติพจน์ บุคลาธิษฐาน และปฏิทรรศน์ (Mallikamas & Pongpairaj, 2008) และมีผู้ศึกษาสุนทรียภาพไทยอีก 1 เรื่องคือเรื่อง “สุนทรียภาพไทย : การศึกษาเชิงวิเคราะห์” ของอิสริยาภรณ์ แสงปัญญา ซึ่งกล่าวถึงภาพพจน์อยู่ 5 ลักษณะเช่นกันได้แก่ อุปมา อุปลักษณะ บุคลาธิษฐาน อธิพจน์ และสัทพจน์ (Sangpanya,

2006) นอกนั้นเป็นการศึกษาสำนวน ภาษิตในลักษณะอื่น ๆ เช่น สุตา ธนะวงศ์ ศึกษาเรื่อง “สำนวนเปรียบลันนา: การศึกษาโครงสร้างและอรรถลักษณะ” (Thanawong, 1991) พวงผกา หล้าเมือง ศึกษาเรื่อง “การวิเคราะห์สำนวนโวหารเชิงมโนทัศน์ในตำนานของลันนา” (Lackmuang, 2009) อลิศรา แก้วชนะเนตร ศึกษาเรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบภาษิตลันนากับภาษิตไทยด้านความหมาย และโครงสร้าง” (Kawchanate, 2012) เป็นต้น

จากข้อมูลดังกล่าวข้างต้นทำให้ผู้ศึกษาในฐานะเป็นคนลันนาสนใจศึกษาวิเคราะห์คดีลันนาในด้านสุนทรียภาพอันเกิดจากภาพพจน์ให้ละเอียดลึกซึ้งยิ่งขึ้น เพื่อให้คนรุ่นหลังได้เห็นคุณค่าและความสำคัญในอีกแง่มุมหนึ่งของคดีลันนาที่ทุกคนควรภาคภูมิใจและร่วมกันอนุรักษ์ไว้ให้คงอยู่คู่ชาติไทยสืบไป

วัตถุประสงค์

เพื่อศึกษาคดีลันนาด้านสุนทรียภาพอันเกิดจากภาพพจน์

กลุ่มตัวอย่างที่ศึกษา

กลุ่มตัวอย่างที่ศึกษาเป็นคดีลันนาที่มีผู้บันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรไว้แล้ว เฉพาะที่รวบรวมได้ในจังหวัดเชียงราย จำนวน 16 เล่ม เป็นการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเฉพาะเจาะจง อันได้แก่

1. กันชนะ ดินดำ นานาภาษิตปริศนา บ้านเลขที่ 56 บ้านป่าซาง หมู่ที่ 5 ตำบลเม้งราย อำเภอพญาเม็งราย จังหวัดเชียงราย จำนวน 277 สำนวน พบที่ใช้ภาพพจน์จำนวน 13 สำนวน

2. จันทร์แก้ว ไฟคำ สุนทรียภาพคำเมือง บ้านเลขที่ 23 หมู่ที่ 7 ตำบลท่าก้อ อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย จำนวน 176 สำนวน พบที่ใช้

ภาพพจน์จำนวน 6 สำนวน

3. บัวลา เสาร์คำ. กิดเตงหา...แม่ย่าเฒ่า. บ้านเลขที่ 389 /1 หมู่ 6 ตำบลเวียง อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย จำนวน 34 สำนวน พบที่ใช้ภาพพจน์จำนวน 2 สำนวน

4. บุญยืน ทูปแป้น. กำปะเก่า. โรงเรียนบ้านท่าฮ่อ ตำบลทรายขาว อำเภอกพาน จังหวัดเชียงราย จำนวน 133 สำนวน พบที่ใช้ภาพพจน์จำนวน 4 สำนวน

5. ถาวร อะทะวงษา. คำพะหลา: คำพะหลา ปัญหาปะเก่า. บ้านสักสันติราษฎร์ ตำบลจั่ว อำเภอเทิง จังหวัดเชียงราย. จำนวน 124 สำนวน พบที่ใช้ภาพพจน์จำนวน 4 สำนวน

6. พระครูพิธานพิพัฒนคุณ. ร้อยชาวกำป๋าก่า. วัดพนาลัยเกษม อำเภอเวียงชัย จังหวัดเชียงราย. จำนวน 120 สำนวน พบที่ใช้ภาพพจน์จำนวน 3 สำนวน

7. อ้วน ชันทะวงศ์. สำนวนสุภาษิตล้านนา เนื่องในโอกาสสวางคิลารูปเหมือนของพระครูสุวรรณเจติยารักษ์. วัดบ้านปู้ ตำบลเจดีย์คำ อำเภอเชียงคำ จังหวัดเชียงราย. จำนวน 59 สำนวน พบที่ใช้ภาพพจน์จำนวน 3 สำนวน

8. พระอธิการชาญชัย สุานุตตโรภิกขุ. นิทานอิงธรรมะ. วัดขาวา ตำบลสันทรายงาม อำเภอเทิง จังหวัดเชียงราย. จำนวน 17 สำนวน พบที่ใช้ภาพพจน์จำนวน 1 สำนวน

9. พระอธิการสนอง สุานวุฒ. กำป๋าก่า. วัดฝิ่งหมื่น ตำบลแม่กรณ์ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย. จำนวน 130 สำนวน พบที่ใช้ภาพพจน์จำนวน 9 สำนวน

10. พระอาจารย์โร ภิกขุ. เปิกกะเต็งกำคม. จำนวน 151 สำนวน พบที่ใช้ภาพพจน์จำนวน 10 สำนวน

11. เมือง กำคำ. ที่ระลึงานฉาปนกิจศพ. บ้านเลขที่ 61 หมู่ 1 ตำบลเม้งราย อำเภอพญาเม้งราย จังหวัดเชียงราย. จำนวน 35 สำนวน พบที่ใช้ภาพพจน์จำนวน 3 สำนวน

12. วิมล เพชรภา. หนังสือที่ระลึกงานเกษียณอายุราชการ: 300 คำป๋าก่า. จำนวน 300 สำนวนพบที่ใช้ภาพพจน์จำนวน 15 สำนวน

13. หลวงพ่อปุรี ธรรมวโร. ตำรากำป๋าก่าเรื่องอย่า 120 อย่าง และสุภาษิตคำพังเพย. วัดพระธาตุม่อน คีลาอาสน์ บ้านพระเนตร ตำบลต้า อำเภอขุนตาล จังหวัดเชียงราย. จำนวน 159 สำนวน พบที่ใช้ภาพพจน์จำนวน 6 สำนวน

14. อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพพระราชปัญญาโมลี. ภาษิตล้านนาสุภาษิตปุสอนหลานพญาอีสาน. จำนวน 66 สำนวน พบที่ใช้ภาพพจน์จำนวน 3 สำนวน

15. อินทร์ สุใจ. ภาษิต คำพังเพย คำคมของล้านนาไทย. จำนวน 150 สำนวน พบที่ใช้ภาพพจน์จำนวน 3 สำนวน

16. อินสม ไชยชมภู. คำพังเพยพื้นบ้าน สุภาษิตล้านนาไทย. วัดสบสม อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย. จำนวน 91 สำนวน พบที่ใช้ภาพพจน์จำนวน 3 สำนวน

นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

คติล้านนา (Lanna Proverbs) หมายถึง ภาษิตสุภาษิต สำนวน คำคม คำพังเพย และคำอุปมาอุปไมยในจังหวัดเชียงรายที่เป็นภาษาถิ่นเหนือเท่านั้น

สุนทรียภาพ (Aesthetic) หมายถึง ความงามของภาษาอันเกิดจากการใช้ภาพพจน์ที่ปรากฏล้านนาเลือกใช้ได้อย่างเหมาะสม กลมกลืนทำให้สื่อความหมาย อารมณ์ และมีความไพเราะ

ภาพพจน์ (Figure of Speech) หมายถึง ภาพพจน์เปรียบเทียบกับดังต่อไปนี้เท่านั้น อุปมา อุปลักษณ์ สัมพจน์ นามนัย บุคลาธิษฐาน อติพจน์ สัทพจน์ ปฏิทรรศน์ และปฏิพจน์

วิธีการวิจัย

1. เก็บรวบรวมคดีล้านนาที่มีผู้บันทึกไว้แล้ว ทั้งที่คัดลายมือ เอกสารอัดสำเนา และที่พิมพ์เป็นเล่ม แล้วโดยรวบรวมเฉพาะในจังหวัดเชียงราย ซึ่งมีจำนวน 16 เล่ม จำนวน 2,022 สำนวน

2. กำหนดกรอบในการวิเคราะห์ตามแนวสุนทรียภาพในตำราชื่อ สุนทรียภาพในวรรณกรรม เอกของไทยของหทัยวรรณ ไชยะกุล ด้วยเป็นตำราที่รวบรวมทฤษฎีการวิจารณ์แนว สุนทรียศาสตร์ทั้งของตะวันออกและตะวันตก รวมทั้งนำทฤษฎีเหล่านั้นมาใช้ในการวิเคราะห์วิจารณ์วรรณกรรมไทย (Chaiyakun, 2008) ซึ่งผู้ศึกษาได้เลือกนำมาใช้ในการวิเคราะห์คดีล้านนาเพราะมีการวิเคราะห์ที่ครอบคลุมทั้ง 3 ด้าน คือ ด้านเสียง ด้านคำ และด้านความ ซึ่งในงานของผู้ศึกษาเองก็ได้วิเคราะห์ทั้ง 3 ด้านด้วยเช่นกัน เพียงแต่บทความนี้จะกล่าวถึงคดีล้านนาเฉพาะด้านความที่เกี่ยวกับสุนทรียภาพอันเกิดจากภาพพจน์เท่านั้น

3. คัดเลือกคดีล้านนาที่มีภาพพจน์ปรากฏอยู่ได้จำนวน 88 สำนวน มาวิเคราะห์ตามแนวการศึกษาข้างต้น สรุปและอภิปรายผลการศึกษาร่วมเพิ่มข้อเสนอแนะ

ผลการวิจัย

จากการศึกษาพบว่าคดีล้านนามีสุนทรียภาพอันเกิดจากการใช้ภาพพจน์อยู่ 8 ลักษณะด้วยกัน ดังนี้

1. **อุปมา (Simile)** คือภาพพจน์ที่นำเอาสิ่งต่าง ๆ 2 สิ่งมาเปรียบเทียบกัน โดยใช้คำเชื่อม เช่น เหมือน ดูดั่ง ดัง รวากับ เณร เพียง กล เยี่ยง ปาน เสมอ (Chaiyakun, 2008) ตัวอย่างเช่น

- “ลุงใจเป็นอุ๊ต๊ะพ่อหยั่งคนมีเมตตา แต่
แต่ ๆ ไปปะว่าซังหมาเอาไว้เตะไว้ตีหลาย
ตัว ยามเกี้ยวไฟก่มาลงตีหมาหมู่เนี้ย
ปากเป็นธรรม ใจดำเหมือนหมื่นหม้อ
แต่ ๆ ละะ” (เป็น-เป็น, ใจ-ใจ, หมื่นหม้อ-
เขม่าดำที่ติดกันหม้อ)

(แปลความว่า ลุงใจเป็นคนพุดจาดี ดูเป็นคนมีเมตตา แต่ความจริงไปพบว่ามีหมาเอาไว้เตะไว้ตีหลายตัว ใครก็มาลงตีหมาพวกนี้ คำพูดดูมีศีลธรรม แต่ใจดำเหมือนเขม่าดำที่ติดกันหม้อจริง ๆ)

(Petchpha, 1993, p. 14)

ตัวอย่างข้างต้นเป็นการใช้ภาพพจน์แบบอุปมาเปรียบเทียบ ใจดำของลุงใจ ซึ่งเป็นนามธรรมกับ “หมื่นหม้อ” ซึ่งเป็นสิ่งที่คนล้านนาค้นเคยอยู่แล้วในชีวิตประจำวันว่ามีสีดำเพียงใด การเปรียบเทียบลักษณะนี้ช่วยให้คนล้านนาเข้าใจจุดมุ่งหมายของสำนวนได้ง่ายขึ้นว่าปรากฏล้านนาต้องการสื่อถึงคนที่แสดงตัวว่าเป็นคนมีศีลธรรมแต่กลับประพฤติชั่ว

- “เรื่องจะอัมมันก่ดั่งมีมาเมินละลอ แม่ฟัว
กับลูกไปตบตีกันนะ พ่อละครในทีวีกำ
เป็นดั่งว่าลูกไปกับแม่ฟัว**เหมือนดุนหัว**

กับหน้าผากมันตึงແ່ນແຕ້”

(ลูกไป-ลูกสะใภ้, กับ-กับ, ดันหลัว- ท่อนพิน)

(แปลความว่า เรื่องแบบนี้ก็มีมานานแล้ว
นี่นา แม่ผัวกับลูกสะใภ้ตบตีกันนะ ดูละคร
ในทีวีสิ เขาถึงว่าลูกสะใภ้กับแม่ผัวเหมือน
กับท่อนไม้กับหน้าผากมันจึงเป็นเรื่องจริง)

(Petchpha, 1993, 19)

จากตัวอย่างข้างต้นนี้เป็นการใช้ภาษาภาพพจน์
แบบอุปมาโดยเปรียบเทียบกับสิ่งที่อยู่ใกล้ตัว นั่น
คือ เปรียบ “ลูกสะใภ้” กับ “ท่อนพิน” ซึ่งมีให้เห็น
โดยทั่วไปทั้งบนบ้าน ใต้ถุนหรือบริเวณบ้าน สามารถ
เอื้อมมือคว่ำมาใช้ได้โดยสะดวก ทั้งนี้เพื่อสื่อความ
หมายทางอารมณ์ว่า ทั้งแม่ผัวและลูกสะใภ้พร้อมที่
จะทะเลาะหรือหาเรื่องกระทบกระทั่งกันได้ตลอดเวลา
หรือเปรียบเทียบกับพันธุ์พืช เช่น “ป่าแคว้ง” ซึ่ง
ชาวล้านนาจะมีแทบทุกครัวเรือน เพราะนิยมใช้ปรุง
อาหารพื้นเมือง เช่น ลาบ และยำเตา ดังตัวอย่าง
สำนวนต่อไปนี้

- “พ่ออี๋ปี่ฮั่นลออู้จำกั้จาดม่วน เอาแต่ ๆ
กับใจอย่างตี้อู้ซึกก่า ปากหวานกันลัม
ตางในขมเหมือนป่าแคว้งแต่ ๆ ” (ลัม-
เปรี้ยว, ตางใน-ข้างใน, ป่าแคว้ง-มะแว้ง)

(แปลความว่า ดูพี่สาวคนนั้นสิ พูดจา
ก็ไพเราะนะ แต่ความจริงไม่ใช่อย่างที่พูด
หรอก ปากหวานกันเปรี้ยวข้างในขม
เหมือนมะแว้งจริง ๆ)

(Phra Athikarn Sanong Thanawuttho,
2005, p. 25)

ตัวอย่างนี้เป็นการใช้ภาพพจน์แบบอุปมาในการ
เปรียบ “คำพูดที่อ่อนหวานแต่ไม่จริงใจของคน” ซึ่ง
เป็นนามธรรมเข้าใจยากมาเทียบกับ “ความขมของ

มะแว้ง” ซึ่งเป็นรสชาติที่คนล้านนาค้นคว้ามีรสขม
เพียงใด นับว่าปราชญ์ล้านนารู้จักเลือกใช้สิ่งที่คน
ล้านนาทราบดีมาเปรียบเพื่อสื่ออารมณ์ และความ
รู้สึก ให้เข้าใจความหมายของสำนวนได้เป็นอย่างดีว่า
คนบางคนที่หน้าตายิ้มแย้ม จิตใจอาจจะคิดคดก็ได้

- “ลูกบ่าวอู้ยคำมันยังอู้ก่า กำลูกสาวเฮา
มันยังบ่เจื้อยเฮาหาบ้อมัน เปิงเป็นว่า
**ลูกว้างยักกินเข้าป้ายเกลือ ลูกเหลือคำ
เหมือนกินหนามบ่มเข้า อิดใจเเตะ**”
(ว้างยัก-สอนง่าย, กิน-กิน, ป้าย-ป้าย,
เหลือคำ-ไม่เชื่อฟัง)

(แปลความว่า ลูกชายยายคำมันยังรู้
ภาษา ที่ลูกสาวเรามันทำไมไม่เชื่อฟังเรา
บ้างนะพ่อ เขาถึงว่าลูกสอนง่ายเหมือน
กินเข้าป้ายเกลือ ลูกไม่เชื่อฟังเหมือนกิน
หนามผสมข้าว เหนื่อยใจนะ)

(Petchpha, 1993, p. 19)

ตัวอย่างนี้เป็นการใช้ภาพพจน์แบบอุปมาใน
เปรียบเทียบอารมณ์ ความรู้สึกของผู้เป็นพ่อและแม่
ได้เป็นอย่างดี โดยเปรียบ “ลูกที่สอนง่าย” เหมือนกับ
“การกินได้ข้าวกับเกลือ” ส่วน “ลูกที่ไม่เชื่อฟังคำสอน
ของพ่อแม่ทำให้พ่อแม่มีแต่ความทุกข์ใจ” เหมือนกับ
“การกินข้าวที่มีหนามผสมอยู่ด้วย” นับว่าเป็นการ
เปรียบเทียบที่ช่วยทำให้คนล้านนาเข้าใจความรู้สึกที่
ต้องการสื่อได้อย่างลึกซึ้งขึ้น

- “เจ้านายตัวเป็นเป็นคนแต่เนอบะหล้า
ไคลองของกา **บ่ตีทำตัวเหมือนไม้้อ
กลัดแคว้งจ้งเลยเนอ้ายว่า**” (ตัว-ตัว,
กลัด-ปิดหรือขัดขวาง, แคว้ง-ขา, จ้ง-ข้าง,
ไม้้อ-ไม้ล้มลุกขึ้นตามริมน้ำ ลำต้นแข็ง
เป็นปล้องมีข้างในกลวง)

(แปลความว่า เจ้านายแก ท่านเป็นคนเอา
จริงนะ อยากลองของเธอ ไม่ควรทำตัว
ให้เหมือนกับไม้้อที่ไปกลัดขาข้างเลยนะ
พี่ว่า)

(Dindam, n.d., p. 4)

ตัวอย่างนี้เป็นการใช้ภาพพจน์แบบอุปมาในการ
เปรียบเทียบสิ่งที่มีขนาดแตกต่างกัน โดยเปรียบ
“ไม้้อ” ซึ่งเป็นไม้ล้มลุก มีความเปราะบาง ขนาดเล็ก
หักง่ายกับ “ผู้น้อย” และเปรียบ “ขาข้าง” ซึ่งมีขนาด
ใหญ่ มั่นคงกับ “ผู้มีอำนาจ” ซึ่งเป็นความชาญฉลาด
ของปราชญ์ล้านนาในการใช้ภาษาเปรียบเทียบทำให้
จินตนาการภาพได้อย่างชัดเจน และสามารถเข้าใจ
ความหมายที่ต้องการสื่อได้ว่า ผู้น้อยไม่ควรขวางผู้มี
อำนาจเหนือกว่าเพราะไม่มีทางเอาชนะได้”

จากตัวอย่างข้างต้นแสดงให้เห็นถึงความ
สามารถทางภาษาของปราชญ์ล้านนาที่เลือกใช้
ภาพพจน์แบบอุปมาในการเปรียบเทียบที่เป็นนามธรรม
เข้าใจและจับต้องได้ยาก มาเทียบกับสิ่งที่เป็นรูปธรรม
ซึ่งคนล้านนาสัมผัสกันอยู่แล้วในชีวิตประจำวัน รวม
ทั้งสิ่งของรอบตัวที่ทุกคนรู้จักกันดี ทำให้คนล้านนา
สามารถเข้าใจความหมายที่ลึกซึ้งของคดีล้านนาได้
ง่ายขึ้น

2. อุปลักษณ์ (Metaphor) คือภาพพจน์ที่นำ
เอาสิ่งที่ต่างกัน 2 สิ่ง หรือมากกว่า แต่มีคุณสมบัติ
บางประการร่วมกันมาเปรียบเทียบกัน โดยเปรียบเทียบ
ว่าสิ่งหนึ่งเป็นอีกสิ่งหนึ่งโดยตรง คำที่ใช้เปรียบ
อุปลักษณ์ ได้แก่ คำว่า เป็น, คือ (Chaiyakun, 2008)
ตัวอย่างเช่น

- “อีหล้ากินเข้ากบ่เลี้ยง กินทั้งกินขว้าง
อีหยังบ่กิดฮอดคนตีบมีกินพอง **เงินคำ
เป็นเจ้า เข้าเป็นนายนาบฮู้กา**” (เป็น-
เป็น, คำ-ทอง, เข้า-ข้าว)

(แปลความว่า นังหล้ากินข้าวก็ไม่หมด กิน
ทั้งกินขว้าง ทำไมไม่คิดถึงคนที่ไม่ม่กิน
บ้าง เงินทองเป็นเจ้า ข้าวเป็นนายนะไม่รู้
เธอ)

(Phra Athikarn Sanong Thanawuttho,
2005, p. 27)

จากตัวอย่างข้างต้นจะเห็นว่าปราชญ์ล้านนา
ได้เลือกใช้คำที่ทุกคนรู้และเข้าใจกันดีอยู่แล้ว คือ
คำว่า “เงินทอง” กับ “เจ้าฟ้าเจ้าแผ่นดิน” มาเปรียบ
กับ “ข้าว” และ “เจ้านาย” ซึ่งทั้งสองสิ่งมีคุณสมบัติ
ร่วมกันคือ ต่างมีพระคุณต่อชีวิตมนุษย์เช่นเดียวกัน
มาเปรียบเทียบกัน โดยต้องการสื่อความหมายให้คนล้านนา
รู้คุณค่าของเงินทองและข้าวว่ามีความสำคัญต่อชีวิต
มนุษย์มากเพียงใดนั่นเอง

- “ลูกบ่าวเฮานี้มันอะหยั่งปะล้า **เมื่อคืน
เป็นนกจัน เมื่อวันเป็นนกเก้า** เมื่อคืน
ปอบหลับนอนเมื่อวันนั่งเหงาชกตัก”
(เมื่อคืน-กลางคืน, เมื่อวัน-กลางวัน,
นกเก้า-นกฮูก, นกจันหรือนกแสก-
นกชนิดหนึ่งขนาดเท่านกเอี้ยง สีคล้ำ
หากินกลางคืน)

(แปลความว่า ลูกชายเรานี้มันอะไรกัน
นักกันหนานะ ตอนกลางคืนเป็นนกแสก
ตอนกลางวันเป็นนกฮูก ตอนกลางวันไม่
หลับนอน ตอนกลางวันนั่งง่วงเหงา
หาวนอน)

(Dindam, n.d., p. 5)

ตัวอย่างข้างต้นเป็นการใช้ภาพพจน์แบบ
อุปลักษณ์มาเปรียบเทียบ “ความประพฤติของ
ลูกชาย” ซึ่งเป็นนามธรรมว่า ทำตัวเป็น “นกจัน” ที่
ออกเที่ยวเวลากลางคืน พอตอนกลางวันก็เป็น “นก
ฮูก” ที่เฝ้าง่วงเหงาหาวนอน ซึ่งสัตว์ทั้งสองเป็น

สัตว์ที่คนล่านารู้จักกันดีอยู่แล้ว การเปรียบเทียบลักษณะนี้ช่วยให้คนล่านาเข้าใจจุดมุ่งหมายของสำนวนได้อย่างรวดเร็ว ว่าหมายถึง คนที่ไม่รู้จักจัดสรรเวลาให้ถูกต้องเหมาะสมว่าเวลาใดควรทำอะไร ทำให้เสียการเสียงาน

- “ແມ່ປ່າເນີນບ່າໜ້ອຍລູກປ່າຄຳມັນຈະເລືອກ້າຕົ້ວ ຢູ່ບ້ານບ່າດາຍບ່າຍອມເຍີຍະກ່ານອະ ໜັ່ງຮັກຍ່າງ ພ່ອເຕືອະເນ່ອສູ່ເຂາ **ຍາມປ່ອແມ່ຕ້າຍລະເປັນມະຫ່ອຍມະນອຍ ປ່ເຈື້ອກ່ອຍພ່ອ**” (ປ່ອ-ພ່ອ, ຕ້າຍ-ຕາຍ, ມະຫ່ອຍ-ມະຣະ, ມະນອຍ-ບວບ)

(แปลความว่า อีกไม่นานไอน้อยลูกป่าคำมันจะเหลือก้าตัว อยู่บ้านบ่าดายบ่ายอมเยียะก่านอะ หนັ่งฮักอย่าง พ่อเตือะเน่อสູ່ເຂາ **ยามป่อแม่ต้ายละเป็นมะห้อยมะนอย ป่เจื้อก่ฮอยพ่อ**) (ປ່ອ-ພ່ອ, ຕ້າຍ-ຕາຍ, ມະຫ່ອຍ-ມະຣະ, ມະນອຍ-ບວບ)

(Phra Raja Panyamolee, 1996, p. 6)

ตัวอย่างข้างต้นนี้ปราชญ์ล่านาได้ใช้ภาพพจน์แบบอุปลักษณ์มาเปรียบเทียบ“การทำตนที่ไม่มีค่า ไม่มีประโยชน์” เป็น “มะຣະ” และ “บວບ” ซึ่งเป็นพืชผักสวนครัวที่สามารถปลูกไว้รับประทานเองได้จึงไม่มีราคาต่างวดอะไร จะเห็นได้ว่าทั้งสองสิ่งที่น่าสนใจมาเปรียบเทียบนี้มีลักษณะร่วมกันคือ เป็นสิ่งที่ไม่มีความค่า และไร้ประโยชน์เช่นเดียวกัน นับว่าเป็นกลวิธีทางภาษาของปราชญ์ล่านาที่ช่วยให้คนล่านาเข้าใจความหมายของสำนวนได้ดียิ่งขึ้น

- “ບ້ານນີ້ເປັນຈ້າຍກັນທຳມາຫາກິນດີຂາດຕະ **ຜ້າເປັນສົງ ເມີຍເປັນຂ້ອງ ຜ້າເປັນແກ້ວ ເມີຍເປັນແສງ** ເປັນຕົວຢ່າງດີທີ່ຫ້ອຸ່ມແຕ່ ຯ”

(ສົງ-ເຄື່ອງຂ້ອງປລາຊນິດນຶ່ງຄັກເປັນ

ຮ່າງແຫ ລັກຊະເປັນຄູ, ຂ້ອງ-ເຄື່ອງ ຈັກສານສຳລັບໃສ່ປລາ ຮູປລ້າຍຕະກຳປາກແຄບ, ແກ້ວ-ຟລອຍຕ່າງ ຯ, ແສງ-ຟລອຍ ເປັນພາສາໄທໃຫຍ່)

(แปลความว่า บ้านนี้เค้าช่วยกันทำมาหากินดีจังนะ ฝัวเป็นสวิง เมียเป็นช้อง ฝัวเป็นเพชร เมียเป็นพลอย เป็นตัวอย่างที่ดีให้พวกเราจริง ๆ)

(Athawongsa, 2006, p. 20)

ตัวอย่างข้างต้นนี้ปราชญ์ล่านาได้เปรียบ “ฝัว” เป็น “สวิง” ซึ่งเป็นอุปกรณ์ที่มีหน้าที่ในการช้อนปลา เช่นเดียวกับ “ฝัว” ซึ่งมีหน้าที่ในการหาทรัพย์สินเงินทองเช่นกัน ส่วน “เมีย” เปรียบเป็น “ช้อง” มีหน้าที่ในการเก็บปลาเช่นเดียวกับหน้าที่ของเมียที่ต้องเก็บรักษาทรัพย์สินไว้ นอกจากนี้ปราชญ์ล่านายังใช้คำที่แสดงคุณค่า หรือมีราคา คือคำว่า “ແກ້ວ” กับ “ແສງ” มาเปรียบเทียบเป็น “ฝัว” และ “เมีย” ซึ่งทั้งสองสิ่งล้วนเป็นของดี มีค่าเช่นเดียวกันมาเปรียบเทียบ ทั้งนี้เพื่อต้องการสื่อความหมายให้คนล่านารู้ว่า ถ้า ฝัวเมียต่างฝ่ายต่างประพฤติตนเป็นคนดี รู้จักช่วยกันทำมาหากิน ย่อมเป็นที่พึงพิงของกันและกันได้

ตัวอย่างข้างต้นแสดงให้เห็นถึงความสามารถทางภาษาของปราชญ์ล่านาที่เลือกใช้ภาพพจน์แบบอุปลักษณ์ในการนำสิ่งที่ต่างจำพวกกันมาเปรียบเทียบกันอย่างตรงไปตรงมาทำให้เข้าใจความหมายได้ชัดเจนขึ้น โดยใช้คำว่า “ເປັນ” เป็นคำเชื่อม นอกจากนี้คิตล่านายังมีภาพพจน์แบบอุปลักษณ์ในอีกลักษณะหนึ่งคือ อุปลักษณ์ที่กล่าวเป็นนัยอยู่เป็นจำนวนมาก ทั้งนี้เพราะคิตล่านาน่ามักจะเปรียบเทียบกับสถานการณ์ใดสถานการณ์หนึ่งอยู่แล้ว ดังตัวอย่าง

- “ຈະໄປວ່າອ້າຍແກ້ວຕ່ຳຄັ້ງດີໄປເອົາປີ້ຈັນມາ ເປັນເມີຍມັນກໍ່ບຸກຸນາ ດາງນອກປີ້ຈັນເປັນ

อาจจะบ่างาม แต่อาจจะงามต่างในก็ได้
นา อันว่า**ชี้แห้งมันตึงจับตำหมาป่าไ้กา**
(จับตำ-ถูกใจ)

(แปลความว่า จะว่าพี่แกวดาถั่วที่เลือก
พี่จันทร์มาเป็นเมียมันก็ไม่ถูกนะ ดู
ภายนอกพี่จันทร์เขาอาจจะไม่สวย แต่อาจ
จะงามข้างในก็ได้ละ ชี้แห้งมักจะถูกใจ
หมาไม่ใช่เธอ)

(Athawongsa, 2006, p. 12)

สำนวนนี้เป็นการเปรียบ “คนชี้เหร่” เป็น “ชี้
แห้ง” และเปรียบ “ผู้ชาย” หรือ “ผู้หญิง” เป็น “หมา”
เมื่อชี้แห้งยังอาจถูกใจสุนัขบางตัวได้ คนชี้เหร่ก็อาจ
จะถูกตาถูกใจผู้ชายหรือผู้หญิงบางคนได้เช่นกัน ซึ่ง
สำนวนนี้มีความหมายว่า คนเราชอบไม่เหมือนกัน
ไม่ถูกใจคนนี้ก็อาจจะถูกใจคนโน้น นอกจากนี้ยังแฝง
ความหมายอีกนัยหนึ่งคือ เตือนใจหัวหน้างาน ผู้
ปกครอง และพ่อแม่ให้สำนึกอยู่เสมอว่า การที่จะให้
ผู้ใต้บังคับบัญชา ลูก ๆ ลูกศิษย์ให้ทำได้ดังใจเราหมด
นั้น ย่อมเป็นไปได้เพราะต่างคนต่างจิตต่างใจกัน

- “เด็กละ แม่ผิงกะบ้อจาย อยู่ด้วยกัน บ่
มีไฟหันมันบ่ตึนา กำบ่าเก่าเป็นตึงว่า**ครึ่ง
ใกล้ไฟไขใกล้แดด** บ่เจ้ออยู่ละจะเสียใจ
เมื่อลุนเน่ออีหล้า” (ไข-น้ำมันที่ได้จาก
พืชหรือสัตว์, ครึ่ง-สารจากเพลิงชนิดหนึ่ง
นำไปใช้ประโยชน์ในอุตสาหกรรมต่าง ๆ
หลายอย่าง)

(แปลความว่า ดึกแล้ว ผู้หญิงกับผู้ชาย
อยู่ด้วยกัน ไม่มีใครเห็นมันไม่ตึนะ คำ
โบราณเขาว่าครึ่งใกล้ไฟ ไขใกล้แดด ไม่
เชื่อยายแล้วจะเสียใจภายหลังนะหลาน)
(Phra Athikarn Sanong Thanawuttho,
2005, p. 29)

สำนวนนี้เป็นการเปรียบ “คนหนุ่มคนสาว” เป็น
“ครึ่งและไข” เปรียบ “ความเร่าร้อนของกิเลสตัณหา
ที่อยู่ในใจ” เป็น “ไฟและแดด” เมื่อสองสิ่งนี้อยู่ใกล้
กัน “ครึ่งและไข” ย่อมเกิดการหลอมละลายขึ้นได้
สำนวนนี้จึงมีความหมายว่า หนุ่มสาวที่ใกล้ชิดกันมาก
มักมีความสัมพันธ์ลึกซึ้งกันง่าย

- “ตีป็นาบยอมอุ้อะหยังในดีประชุม น่อง
บอจะอุ้อะ **ยอนตั้นข้างย่าปากนกอยู่แม่น**
ก่อเจ้า” (ตั้น-เท้า, ย่า-เหยียบ)

(แปลความว่า ที่พีน่าไม่ยอมพูดอะไรในที่
ประชุม น่องพอจะรู้แล้วเพราะตั้นข้าง
เหยียบปากนกอยู่ใช่ไหมคะ)

(Petchpha, 1993, p. 11)

สำนวนนี้เป็นการเปรียบ “ผู้ใหญ่หรือผู้มีอิทธิพล”
เป็น “ตั้นข้าง” เปรียบ “ผู้น้อย” เป็น “ปากนก” เมื่อ
ตั้นข้างเหยียบปากนกอยู่ นกก็อ้าปากไม่ได้ สำนวนนี้
จึงสื่อความหมายว่า ผู้ใหญ่หรือผู้มีอิทธิพลครอบงำ
ผู้น้อย ผู้น้อยจึงพูดไม่ออก

- “บ่ฮู้เหมือนกันว่าข้อมูลของเขาไปถึงหู
ฝ่ายปุ่นได้หยั่งใด เอ! บ่ไจว่า**ไ้ผู้เจ้าเล่า
ข้างเป็นใจเห่นนาหมู่เฮา**” (เป็นใจ-รู้
เห็นเป็นใจ, เห่น-อีเห็น สัตว์วงศ์เดียวกับ
ชะมดและพังพอน)

(แปลความว่า ไม่รู้เหมือนกันว่าข้อมูลของ
เราไปถึงหูฝ่ายนั้นได้อย่างไร เอ! ไม่ใช่ว่า
ไ้ตัวผู้เจ้าฝูงเป็นใจให้อีเห็นชะเองนะพวก
เรา)

(Petchpha, 1993, p. 3)

สำนวนนี้เป็นการเปรียบ “เจ้านายหรือหัวหน้า”
เป็น “ไ้เจ้าเล่า” เปรียบ “ศัตรู” เป็น “เห่น” การที่ไ้
ตัวหัวหน้าฝูงในเล่า รู้เห็นเป็นใจกับอีเห็นก็สื่อความ

หมายให้ทราบว่า ผู้เป็นนายมักจะรู้เห็นเป็นใจคนอื่นที่เป็นศัตรู หรือความหมายอีกนัยหนึ่งคือ เกลือเป็นหนอนหรือคนในบ้านเป็นไส้ศึกให้คนอื่นมาทำร้ายเรา

การวิเคราะห์คติล้านนาลักษณะนี้ยังสอดคล้องกับงานเขียนของปรีมา มัลลิกะมาส และณัฐมา พงศ์ไพโรจน์ ที่วิเคราะห์อุปลักษณ์ที่บอกเป็นนัยในสุภาษิตไทยเช่นกัน เช่น ลำนวน “ขวานผ่าซาก” ที่เปรียบเทียบกับที่พูดจาตรงเกินไปเสมือนขวานที่ผ่าซาก (เป็นแนวตรงดิ่ง) หรือ “ฟ้าหลังฝน” เป็นการเปรียบเทียบเหตุการณ์ดี (เหมือนฟ้าที่ใส) ที่เกิดขึ้นหลังเหตุการณ์ร้าย (เหมือนฝนตก) (Mallikamas & Pongpairoj, 2008) เป็นต้น

3. สัมพจน์ (Synecdoche) คือการใช้ถ้อยคำหรือวลีที่แสดงคุณสมบัติเด่นส่วนหนึ่งเพื่อแทนความหมายทั้งหมด เช่น ใช้คำว่า “หลังคาเรือน” แทน “บ้าน” หรือใช้คำว่า “หัวหงอกหัวดำ” แทน “คนแก่ และคนหนุ่มสาว” (Chaiyakun, 2008) ตัวอย่างเช่น

- “อ้ายดีเฒ่าแล้วนา ยังจะไปแอ้วสาวกับละอ่อนอยู่กา กำเป็นว่าเฒ่าแล้วดักแอ้วบ่หมาน **หัวหงอกขุนขานเยี้ยะก่านบ่ได้** กำเดียวจะได้ตายซ้ำอ๊กเน้อ เฮว่าหื้อดีอู้ย่นาจะหันหน้าเข้าวัดถือศีลฟังธรรมจะดีกว่ากำ” (เฒ่า-ผู้สูงอายุ, หมาน-มิโชคดี, เยี้ยะ-ทำ, ก่าน-งาน, แอ้ว-เครื่องดักสัตว์มีบ่วงติดปลายไม้ โคนปักไว้ที่ดิน)

(แปลความว่า ตาดีแก่แล้วนะ ยังจะไปเที่ยวผู้หญิงกับเด็ก ๆ อยู่อีกหรอ คำเขาว่า แก่แล้วดักแร้วก็ไม่ได้สัตว์ ผมหงอกขาวโพลนทำงานไม่ไหวแล้ว เดียวจะได้ตายคาอกนะ จะให้ติดตามาจะหันหน้าเข้าวัดถือศีลฟังธรรมจะดีกว่า)

(Thubpaen, n.d., p. 8)

ตัวอย่างนี้คำว่า “หัวหงอก” หรือ “ผมขาว” เป็นส่วนหนึ่งของร่างกายนำมาแทนส่วนใหญ่ทั้งหมด คือ “คนแก่” ซึ่งช่วยให้เข้าใจความหมายของลำนวนนี้ได้เป็นอย่างดี จะทำอะไรก็ให้นึกถึงสังขารบ้าง

- “กิดจะกียาบ้า กิดผ่อตี ๆ เน้อ สูเขาใหญ่ละ อันใดดีเอา อันใดดีละ สูเขาใกล้อยู่แล้ว **ก่อนใครเป็นดีหื้อหมั่นไปกา ใครได้หันเมืองฟ้า อย่าได้หว่ายหน้าลงอะเวจี** ตัวไผตัวมันเน้อ” (ก้า-คำชาย, หัน-เห็น, เมืองฟ้า-สวรรค์, หว่ายหน้า-หันหน้า, อะเวจี-ชื่อนรกขุม 1 ในนรก 8 ขุมซึ่งเป็นนรกขุมที่ลึกที่สุดสำหรับลงโทษผู้ที่มิบาปหนักที่สุด)

(แปลความว่า คิดจะค้ายาบ้า คิดดูให้ดีนะ เป็นผู้ใหญ่แล้ว สิ่งใดควรทำ สิ่งใดควรละเว้น ทุกคนก็รู้อยู่แล้ว ถ้าอยากได้ดีก็ให้ขยันค้าขาย ถ้าอยากขึ้นสวรรค์ก็อย่าได้หันหน้าลงนรกอเวจี ตัวใครตัวมันนะ)

(Phra Apattaro Pikkhu, n.d., p. 14)

จากตัวอย่างข้างต้นนี้ปรัชญาล้านนาได้เลือกใช้ภาพพจน์แบบสัมพจน์คือคำว่า “อเวจี” ซึ่งคนล้านนาทราบดีว่าเป็นแดนหรือภูมิที่ผู้ทำบาปจะต้องไปเกิดและถูกทำโทษ แทนความหมายของนรกทั้งหมดเป็นการนำเสนอเพียงแทนส่วนทั้งหมด หรือการใช้ส่วนย่อยให้หมายถึงส่วนเต็มก็เพื่อให้คนล้านนาเข้าใจความหมายของลำนวนได้อย่างลึกซึ้งว่า ผลที่ได้รับจากการทำความชั่ว จะแสนสาหัสเพียงใด ทำให้เกิดความกลัวที่จะทำชั่ว การใช้ภาพพจน์ในลักษณะนี้จึงเป็นการเน้นถึงอารมณ์ ความรู้สึกได้ดีกว่าและช่วยให้เห็นภาพได้มากกว่าการใช้คำว่า “นรก” ซึ่งเป็นนามธรรมไป

4. บุคลาธิษฐาน (Personification) คือการสมมุติสิ่งไม่มีชีวิต ความคิด นามธรรม หรือสัตว์ให้มีสติปัญญา อารมณ์ หรือกิริยาอาการเยี่ยงมนุษย์ (Chaiyakun, 2008) ตัวอย่างเช่น

- “อยู่ดีบ่าวดีบ่าอ้าย นอนอยู่บ้านแต่ ๆ ไร่บั้นมาฮ้องกำเดียว กัดโดไปโดยเป็นเหี้ย ละเป็นไค โดนเป็นบู้บหัวหียบไปเป็นลิบเซ้ม นั้นเนาะเป็นว่าผีเซาะหาคนไข้ ไม้เซาะหาตีเจ็บแต่ ๆ ” (เซาะหา-ตามหา, ตี-ตี, เจ็บ-เจ็บ)

(แปลความว่า อยู่ดีไม่ว่าดินะ นอนอยู่บ้านแท้ ๆ ไร่บั้นมาเรียกเดียวเดียว ก็กระโดดไปกับเซาะซะ แล้วเป็นไหงละ โดนเซาตีหัวเย็บเป็นลิบเซ้ม นี่แหละเซาะว่าผีตามหาคนไข้ ไม้ตามหาที่เจ็บจริง ๆ) (Luang Por Puri Dhammavaro, n.d., p. 13)

ตัวอย่างข้างต้นนี้ปราชญ์ล้านนาได้ใช้โวหารภาพพจน์แบบบุคลาธิษฐานคือให้ “ผี” ซึ่งไม่ใช่คนและ“ไม้” ซึ่งเป็นสิ่งไม่มีชีวิต แสดงกิริยาเหมือนมนุษย์ คือ เสาะแสวงหา ในที่นี้ปราชญ์ล้านนาได้ใช้การกระทำของผี และการกระทำของไม้ มาเปรียบกับการกระทำของลูกชายที่รันทาเรื่องจนบาดเจ็บ ซึ่งมีความหมายว่า รันทาเรื่องเจ็บตัวหรือหาเรื่องเดือดร้อนใส่ตนเองนั่นเอง

- “วันนี้พอเสื่อเฒ่าบ่ออยู่ หมูสุก่ม่วนกันแต่ กำนางนกับมีไผเยี้ยะ ตั้งวงกันเหี้ย เปิงเป็นว่า แมวบ่ออยู่หนูรำ บ่มีคนว่าจ้างเสียหาย มันตึงเต๊ะ” (รำ-รำเริง, ว่า-ตักเตือน, จ้าง-มักจะ)

(แปลความว่า วันนี้พอเจ้านายไม่อยู่ พวกแกก็สนุกสนานกันจ้งเลยนะ การงานก็ไม่มีใครทำ ตั้งวงกันชะ เขาถึงว่าแมวไม่อยู่หนูรำเริง ไม่มีคนตักเตือนมักจะเสียหายก็จริงอย่างที่เขาว่า)

(Petchpha, 1993, p. 17)

จากตัวอย่างนี้แสดงให้เห็นถึงความสามารถของปราชญ์ล้านนาที่ให้ “หนู” แสดงกิริยาอาการเหมือนมนุษย์คือ รำเริงมีความสุข มาเปรียบกับ การกระทำของลูกน้องที่เอาเวลาว่างมาเล่นสนุกสนานขณะที่นายจ้างไม่อยู่ ซึ่งช่วยสื่อความหมายทางอารมณ์ ทำให้มองเห็นภาพ และสื่อจุดมุ่งหมายได้อย่างชัดเจนว่า หากไม่มีใครคอยสั่งการ มักทำให้งานเสียหายได้

- “เยี้ยะกำนอยู่กะของกินลำ ๆ ระวังฟองเนื้ออื่นน้อยเหี้ย จิมวันค้ำ กำเดียวจะเหมือนอย่างดั่งตีเป็นว่า ดั่งกิ้นชิง ดั่งลิมคิง ชิงเต่งดั่งนาเกยไต่ยีนก่อมิงก์เหมือนกัน กอนลิมคิงปล่อยตัวหื้อตุ้ย กะจะเค้นบมีไผเอาเณจะบอกหื้อนา ” (ดั่ง-ดั่งหนอนก่อนเป็นดักแด้, ลิมคิง-เปลือตัว, เต่ง-ทับ)

(แปลความว่า ทำงานอยู่กับของกินอร่อย ๆ ระวังบ้างนะนั่งน้อยเอ้ย ชิมทั้งวัน เดี่ยวจะเหมือนอย่างดั่งที่เขาว่านะ เคยไต่ยีนไหม ดั่งกิ้นชิง ดั่งเปลือตัวชิงก็หล่นลงมาทับตัวมันนะ แกก็เหมือนกัน ถ้าเปลือปล่อยให้ตัวเองอ้วน ก็ขึ้นคานไม่มีใครเอานะจะบอกให้)

(Petchpha, 1993, p. 10)

ตัวอย่างข้างต้นนี้ปราชญ์ล้านนาได้ใช้โวหารภาพพจน์แบบบุคลาธิษฐานโดยให้ “ตัวง” แสดงกิริยาอาการเหมือนมนุษย์ คือ เผลอล้มตัว ไม่ทันระวังตัว เป็นการดำเนินเรื่องคล้ายการเล่านิทานสั้น กระชับ เข้าใจง่าย ทำให้ทราบเรื่องราวตั้งแต่ต้นจนจบอย่างรวดเร็ว สื่อความได้ชัดเจนทำให้ผู้อ่านสามารถจินตนาการภาพได้ นับว่าเป็นการใช้คำน้อยแต่กินความมากได้เป็นอย่างดี

จากตัวอย่างข้างต้นจะเห็นได้ว่าปราชญ์ล้านนาให้สิ่งที่ไม่ใช่มนุษย์ หรือสิ่งไม่มีชีวิต แสดงกิริยาอาการลักษณะนิสัยและพฤติกรรมราวกับว่าเป็นมนุษย์ ทั้งนี้เพื่อสื่อความหมายทางอารมณ์ ความรู้สึกให้คนล้านนาล้มผัสความหมายของคติล้านนาได้อย่างลึกซึ้งและเห็นภาพชัดเจนขึ้น ซึ่งเป็นการช่วยสร้างคุณค่าคติล้านนาให้มีสุนทรียภาพได้มากยิ่งขึ้น

5. อติพจน์ (Hyperbole) คือ ภาพพจน์ซึ่งมีข้อความที่กล่าวให้เกินจริงสำหรับเน้นความ (Chaiyakun, 2008) ตัวอย่างเช่น

“บ่าอ้าย คิงบั้งไฉ่เตวดาเนอ ตึงมุดน้ำ ดำดิน
ซีเหือบิน ชะบะ ผ่อแสงตัวเก่าพ่อง เยียะ
หยั่งจะอ้าชาควบเมืองได้ล่อ จะไหวกา”
(ควบ-คร่อม)

(แปลความว่า แก่ไม่ใช่เตวดานะ ทั้งมุดน้ำ
ดำดิน ชับเครื่องบิน สารพัดอย่าง ดูกำลังตัว
เองบ้าง ทำราวกับจะอ้าชาควบเมืองได้อย่าง
นั้นแหละ จะไหวหรือ)

(Petchpha, 1993, p. 23)

สำนวนนี้เป็นการเปรียบเทียบโดยใช้ถ้อยคำเกินจริงเพื่อเน้นให้เกิดความรู้สึกโดยไม่คำนึงถึงข้อเท็จจริงในที่นี้คือ การอ้าชาควบทั้งเมืองเอาไวซึ่งให้ความรู้สึกว่ามีทางเป็นไปได้เพื่อสื่อความหมาย

ของสำนวนว่า อย่าทำในสิ่งที่เกินความสามารถของตน หรือทำในสิ่งที่เป็นไปได้

- “ฮิยังสั่งของกินมานักปะล้าปะเหลื่อ
มากันสองคน สั่งหยั่งกะกินชาวคน ได้
ปึกปึกบ้านแหลมเกาะ **ค้นหาปากกว้าง
เหลื่อต้อง** หย่องเหลื่อหุ่นมันเป็นหยั่งอ้อ
เลาะ” (เหลื่อ-กว่า, ต้อง-ท้อง)

(แปลความว่า ทำไมสั่งของกินมามากมาย
ขนาดนี้ มากันแค่สองคน สั่งอย่างกับจะ
กินชะยี่สิบคน ได้ห่อกลับบ้านอีกจะมั่ง
ปากกว้างเหลื่อท้อง แต่งตัวเกินรูปร่างมัน
เป็นอย่างนี้เอง)

(Dindam, n.d., p. 6)

สำนวนนี้เป็นการเปรียบเทียบโดยใช้ถ้อยคำเกินจริง ในที่นี้คือ คนที่มีปากกว้างกว่าท้องซึ่งเป็นไปไม่ได้ ทั้งนี้เพื่อต้องการสื่อความหมายว่า อย่าเป็นคนที่มีค้นหา โลกมาก ไม่รู้จักความพอดี พอเหมาะ

- “เยียะอย่างใด กะจะได้หยั่งอัน กำกิดตัก
มีสุข เป็นตึงว่า **สวรรค์อยู่ในอก นรกอยู่ในใจ** หม้อไฟแดงอยู่ในปาก **ความตักข
ความยากอยู่ในตีนในมือ** สุดแต่สุเขา
เตอะ” (ใจ-ใจ, ความตักข-ความทุกข์,
ตีน-เท้า)

(แปลความว่า ทำแบบไหนก็ได้แบบนั้น
ถ้าคิดดีก็มีสุข ดังคำเขาว่า สวรรค์อยู่ใน
อก นรกอยู่ในใจ หม้อไฟแดงอยู่ในปาก
ความทุกข์ความยากอยู่ในตีนในมือ แล้ว
แต่พวกแกเถอะ)

(Dindam, n.d., p. 12)

สำนวนนี้เป็นการเปรียบเทียบเพื่อสื่ออารมณ์ความรู้สึกและช่วยให้เกิดจินตนาการได้เป็นอย่างดีว่า

สวรค์อยู่ในอกของเรา นรกก้อยอยู่ในใจของเรา แถมหม้อไฟแดง ๆ ก้อยอยู่ในปาก รวมถึงความทุกข์ความยากก็ยังมีอยู่ในเท้าในมือของเราอีกซึ่งแม้จะเป็นถ้อยคำที่กล่าวเกินจริงทั้งสิ้น แต่ก็ช่วยสื่อความหมายของสำนวนให้เข้าใจได้โดยง่ายว่า ความสุขความทุกข์เกิดจากใจ จะร้ายจะดีเพราะคำพูด ถ้าไม่มองมือองเท้าก็จะพบความสบายได้ไม่ยาก

จากตัวอย่างข้างต้นเป็นการใช้ภาพพจน์แบบอติพจน์ของปราชญ์ล้านนา ซึ่งเป็นการใช้ถ้อยคำที่แม้จะดูเกินเลยความเป็นจริง แต่ทั้งนี้ก็เพื่อเน้นความหรือเพิ่มน้ำหนักในสิ่งที่ต้องการสื่อความหมายและสื่ออารมณ์ให้คนล้านนาเข้าใจคติล้านนาได้ดีกว่าการใช้ถ้อยคำธรรมดา

6. ปฏิทรรศน์ (Paradox) คือคำกล่าวที่มองอย่างผิวเผินแล้วจะขัดกันเองหรือไม่น่าจะเป็นไปได้ แต่ถ้าพิจารณาให้ดีจะเป็นคำกล่าวที่มีความหมายลึกซึ้งและเป็นไปได้ (Chaiyakun, 2008) ตัวอย่างเช่น

- “ตั้งคัมภ์ก็มีเต็มบ้านเต็มเมือง ในธนาการก็มี ในตุ๋เอทีเอ็มก็มี ในกาต ในกระเป่าไฟก็มี กำเฮาหยังมาเซียมแต่ว่า มีไ้บ่อ บ่แพ้วลั่นเดือน เป็งเง็นว่า **ของบ่เซียมหายาก**มันตั้งแต่อย่างป็นว่าเนาะ” (บ่-ไม่, เซียม-หายาก)

(แปลความว่า เงินก็มีเต็มบ้านเต็มเมือง ในธนาการก็มี ในตุ๋เอทีเอ็มก็มี ในตลาดในกระเป่าใครก็มี ที่เราทำไมถึงมีน้อยจริง ๆ มีไ้ยังไมถึงลั่นเดือนเลย เขาถึงว่าของที่มีอยู่มากมายแต่หายากนัก มันก็จริงอย่างเขาว่านะ)

(Petchpha, 1993, p. 4)

ตัวอย่างข้างต้นหากพิจารณาตามตัวอักษรว่า สิ่งของที่มีมากมายแต่กลับหายากนั้น ไม่น่าจะเป็นไปได้ แต่เมื่อนำมาพิจารณาอย่างถ้วนถี่ก็จะเห็นว่า เป็นจริงตามนั้น เช่น เงินซึ่งเป็นสิ่งที่มีอยู่โดยทั่วไปจึงควรหาได้ง่าย แต่ความจริงกลับหาได้ยากมาก

- “คนเฒ่าเป็นติงสอนว่า จะเยี่ยะอะหยั๋ง หื้อก้อยกิด ก้อยแบ่ง บดืฟ้งมันจ้งเสียหาย กอน**ไคว่ยกหื้อกาน** กอน**ไค่นานกหื้อล่น** ต้าวโ๊ะต้าวปะะ บ่แพ้วซักเตื่อเน่อ” (ไค่-อยาก, ววย-เร็ว, หื้อ-ให้, กาน-หลาน, นาน-ช้า, ล่น-วิ่ง)

(แปลความว่า คนแก่มักจะสอนเสมอว่า จะทำอะไรให้ค่อย ๆ คิด ค่อย ๆ ทำ ไม่ควรรีบเร่งจนเกินไปจะเกิดความเสียหาย ถ้าอยากเร็วก้ให้หลาน ถ้าอยากช้าก้ให้วิ่ง ล้มลุกคลุกคลานไม่ถึงที่หมายสักที)

(Phra Athikarn Sanong Thanawuttho, 2005, p. 27)

เนื้อความข้างต้นกล่าวถึงคติล้านนาที่มีภาษาขัดกันอยู่ กล่าวคือ ถ้าอยากเร็วให้หลานไปซึ่งไม่น่าจะเป็นไปได้เพราะถ้าอยากเร็วก้ควรวิ่งไปจึงจะถึงเร็วกว่า และถ้าอยากจะให้ช้าให้วิ่งไปซึ่งก็ไม่ตรงตามความเป็นจริงเพราะถ้าอยากจะให้ช้าก้ควรหลานไป แต่หากพิจารณาดี ๆ ก็สามารสื่อความหมาย ที่แท้จริงได้ว่า จะทำอะไรให้ทำโดยละเอียดรอบคอบ อย่ารีบร้อนเกินไป

- “บ่าหน้อยกับอ้อหล้าเมาก้าไปขอหวย กับเก๊าไม้อั้นเนาะ กันถ้าสู**ใครหื้ออ่ำราย** ก**หื้อเลียงจัวเลียงควาย** กัน**ใครฉิบหาย** ก**หื้อหมั่นคตคตพระกะ** บ่ไ้บ่เยี่ยะ เวียกเยี่ยะก่าน หวังก้าถูกหวยเมื่อใดจะ

รวยหา” (กัน-ถ้ำ, ใคร-อยาก, จัว-วัว, ตู-พระสงฆ์)

(แปลความว่า ใ้หน้อยกับอีหล้าเอาแต่ไปขอหวยจากต้นไม้นั้นแหละ ถ้าอยากร่ำรวย ก็ให้เลี้ยงวัวเลี้ยงควาย ถ้าอยากฉิบหายก็ให้คบค้าสมาคมกับพระสงฆ์ ไม่ใช่ ไม่ทำงาน รอแต่จะให้ถูกหวยเมื่อไหร่จะร่ำรวยซะที)

(Phra Apattaro Pikkhu, n.d., p. 65)

จากตัวอย่างข้างต้นนี้มีภาษาที่ขัดกันอยู่ กล่าวคือ ถ้าอยากฉิบหายก็ให้คบค้าสมาคมกับพระสงฆ์ซึ่งหากพิจารณาความหมายตามตัวอักษรแล้วจะพบว่าไม่น่าจะเป็นไปได้ที่คบกับพระแล้วจะเกิดความฉิบหายได้ แต่เมื่อพิจารณาให้ดีคำว่า “ฉิบหาย” กลับมีความหมายที่ลึกซึ้งว่า เป็นการฉิบหายจากกิเลส ตัณหา เมื่อได้รับธรรมจากพระสงฆ์ ก็จะทำให้เห็นว่าสำนวนนี้มีความเป็นไปได้

จากตัวอย่างข้างต้นจะเห็นได้ว่าปราชญ์ล้านนาได้ใช้ภาพพจน์แบบปฏิทรรศน์ซึ่งเป็นการใช้ภาษาที่ขัดแย้งได้อย่างลงตัว และช่วยให้คติล้านนาเกิดความหมายที่ลึกซึ้งและสื่ออารมณ์ได้อย่างชัดเจนยิ่งขึ้น แม้เมื่อพิจารณาอย่างผิวเผินแล้วอาจจะดูว่าไม่น่าจะเป็นไปได้ แต่การใช้ภาษาลักษณะเช่นนี้กลับช่วยกระตุ้นความสงสัยใคร่รู้ให้คนล้านนาได้คิดวิเคราะห์ ใคร่ครวญหาความหมายที่แท้จริงจนเข้าใจกระจ่างและเห็นด้วยว่าเป็นความจริง นับว่าเป็นการใช้ภาษาภาพพจน์ที่แยบยลทีเดียว

7. ปรพากย์ (Antithesis) เป็นการใช้ความเปรียบกับสิ่งที่ตรงกันข้าม คล้ายกับปฏิทรรศน์ข้างต้น แต่มักสร้างอารมณ์ขันด้วย ตัวอย่างเช่น

- “อันน้องสาวจี๋ ช่างแค้นแวมมน หยั่งมางามแต่ะ ๆ เหมือนแป๊ะของต๋อ งามแต่่นอเหมือนต๋อไฟไหม้ บ่เจื้อย่ายก่ลองแยงแว่นพ่อเอาเตื่อะ” (แต่ะ ๆ, แต่่นอ-จริง ๆ, แป๊ะ-แพะ, ต๋อ-ตอไม้, ยอง-นั่งโดยวิธีชันเข้าทั้งสองข้างโดยไม่ให้กันถึงพื้น)

(แปลความว่า สาวน้อย ช่างรูปสวยเอวกลม สวยจริง ๆ สวยเหมือนแพะยืนบนตอไม้ สวยเหลือเกินเหมือนตอไม้ที่ถูกไฟไหม้ ไม่เชื่อพี่ก็ลองไปส่องดูในกระจกเงาเอาเองเถอะ)

(Thubpaen, n.d., p. 7)

จากตัวอย่างข้างต้นนี้เป็นการเลือกใช้คำที่ตรงกันข้ามกัน เช่น เมื่อเอ่ยถึงความงามโดยปกติก็มักจะเปรียบกับหงส์หรือนกยูงแต่ปราชญ์ล้านนากลับเลือกเปรียบกับแพะที่น่องอยู่บนตอไม้ อีกทั้งยังเปรียบว่าสวยเหมือนกับตอไม้ที่ถูกไฟไหม้อีกด้วย ซึ่งนับว่าเป็นการใช้กลวิธีทางภาษาที่น่าสนใจยิ่งเพราะแม้จะเป็นการพูดประชดคนที่ไม่เจียมตัว ไม่รู้ว่าตนชี้เหร่แต่ปากก็ยังชมว่าสวย จึงเป็นการเลือกใช้คำตรงกันข้ามมาขัดแย้งได้อย่างมีอารมณ์ขัน เมื่อหญิงสาวได้ฟังแทนที่จะรู้สึกโกรธก็อาจจะอมยิ้ม เพราะอย่างน้อยก็ถือว่าสวย และอาจจะงอนเล็กน้อยเมื่อคิดถึงสิ่งที่ถูกเปรียบเทียบ แต่ก็ทราบดีอยู่แล้วว่า หนุ่มเพียงแค่อยอกเย้าเท่านั้น

- “นั่นมันอ้ายแก้ว คนไข้ของหมอบ่จักกาเจ้าเกยหันมายกมือไหว้หมอบ่ลกล ๆ หื้อจ้วยฮักษา กอนหายแล้ว หยั่งใดหันหมอกบ่อบตักชก้า เบียะหยั่งกะบ่ฮู้จัก เบิงกำเป็นว่ายามเจ็บไข้หันหมอบ่เหมือนหันแก้ว ไขหายแล้วหันหมอบ่เหมือนหันหมามันตึงแต่ะ”

(เจ็บไข้-เจ็บไข้, หัน-เห็น, แก้ว-พลอยต่าง ๆ)

(แปลความว่า นั่น! มันพีแก้ว คนไข้ของหมอไม่ใช่หรือคะ เคยเห็นมายกมือไหว้หมอ ขอให้ช่วยรักษา พอหายแล้ว ทำไมเห็นหมอจึงไม่ทักทายสักคำทำเหมือนไม่เคยรู้จักกัน เหมือนอย่างที่เขาว่า เมื่อเจ็บป่วยเห็นหมอเหมือนเห็นเครื่องประดับล้ำค่า พอหายป่วยแล้วกลับเห็นหมอเหมือนเห็นสุนัขตัวหนึ่งมันก็จริงนะ)

(Dindam, n.d., p. 11)

ตัวอย่างข้างต้นนี้ปราชญ์ล้านนาได้ใช้ภาพพจน์แบบปรพากย์ที่เปรียบเทียบสำคัญของหมอเป็น 2 สิ่งคือ “แก้ว” กับ “หมา” ซึ่งเป็นสิ่งที่ตรงกันข้ามกันอย่างชัดเจน และสื่อให้ทราบความหมายที่ต้องการได้เป็นอย่างดี แถมยังแสดงถึงอารมณ์ขันได้อย่างลงตัว เพราะโดยปกติหมอจะเป็นบุคคลที่ผู้คนให้เกียรติและยกย่องนับถืออยู่เสมอ แต่สำนวนนี้เปรียบเทียบให้เห็นได้อย่างชัดเจนว่า เมื่อหมอหมดความหมายก็ไม่ต่างจากสุนัขตัวหนึ่งที่บังเอิญเดินสวนทางกันเท่านั้น ซึ่งเป็นความเปรียบเทียบที่ทำให้คนล้านนาเห็นคล้อยตามว่าเป็นความจริงและปนความขบขันอยู่ในที อีกทั้งยังแฝงความหมายที่ลึกซึ้งว่าหมายถึง คนที่ลืมนับบุญคุณคนอีกด้วย

จากตัวอย่างข้างต้นแสดงให้เห็นว่าปราชญ์ล้านนาสามารถใช้ภาษาได้อย่างสร้างสรรค์ และสอดแทรกอารมณ์ขันเพื่อเสริมสร้างจินตนาการให้ผู้อ่านได้เป็นอย่างดีซึ่งสอดคล้องกับงานเขียนเกี่ยวกับสำนวนล้านนาของอภิวันท์ พันธุ์สุข ที่กล่าวว่า “สำนวนในภาษาล้านนาเกิดขึ้นจาก ความมีไหวพริบปฏิภาณ และหากสังเกตให้ดี จะเห็นว่าชาวล้านนาเป็นนักคิดที่มีนิสัยขี้เล่นแฝงด้วยปฏิภาณ และมีลูกเล่น

ภาษาที่แพรวพราว นับเป็นเสน่ห์อย่างหนึ่ง” (Pansuk, 2010, pp. 38-39)

8. สัทพจน์ (Onomatopoeia) คือ ภาพพจน์ที่ใช้คำเลียนเสียงธรรมชาติ (Chaiyakun, 2008) ตัวอย่างเช่น

- “หันป่าปู้ดมันดักแซบ ไผ่เยยะอะหยังมัน มันกว่า ไค่กั่วใจมันตะ บ่าแนนา กำเป็นว่า **ซู้ ๆ ไฟหมื่นเถ้า หมาบเห่ามันจางซี้บ** ถ้าจะเป็นแต่กได้้นา” (ซู้ ๆ -(คว้น) เอื่อย ๆ , หมื่น-ฝ่าเข้าไปข้างใน, เถ้า-ซี้เถ้า, ซี้บ-ชอบกัด)

(แปลความว่า เห็นไผ่ปู้ดมันนั่งเงิบ ใครทำอะไรมัน มันก็ไม่ว่า นึกกลัวใจมันจริง ๆ ไม่นั่นะ อาจจะเหมือนคำที่เขาว่าไฟคุกรุ่นภายในซี้เถ้า หมาบไม่เห่ามักจะกัด อาจจะจริงก็ได้)

(Petchpha, 1993, p. 10)

การใช้คำว่า ซู้ ๆ เป็นการใช้น้ำเสียงเลียนเสียงธรรมชาติซึ่งช่วยให้ผู้อ่านเห็นภาพของคว้นไฟที่ลอยออกมาจากเถ้าถ่านแม้ไม่มากแต่ก็ออกมาได้เรื่อยซึ่งอาจติดไฟขึ้นมาได้ นับว่าเป็นการเลือกใช้ภาษาได้อย่างน่าสนใจของปราชญ์ล้านนาที่เปรียบเทียบสิ่งที่เกิดตามธรรมชาติกับสิ่งมีชีวิตที่มีลักษณะคล้าย ๆ กันกับสุนัขที่ไม่เห่าแต่มักจะกัด ซึ่งสามารถช่วยสื่อความหมายที่แท้จริงได้ว่า คนเงิบ ๆ มักเอาเรื่อง

- “ลูกญิงขอหื้อป้อเล็กเหล้ากะบุหรีซี้โยมาเป็นสิบปีละ เต้าบ่าเตี่ยวอ้ายกยังบ่เล็กเลย เหมือนเก่าก้อย่าง เปิงปิ่นว่า**ผนตักขีขีแนนเอื้อน หมาชี้เอื้อนนานต้ายเต็นะ**”

(ซิชิ-ปรอย ๆ , ซี้เฮียน-ซี้เรื่อน, ต่าย-ตาย, เอื่อน-ไม่มีน้ำไหลลงมาอีกหรือหยุด)

(แปลความว่า ลูกสาวขอให้พ่อเลิกเหล้า บุหรี่มาเป็นสิบปีแล้ว จนเดี๋ยวนี้พี่ก็ยัง ไม่ยอมเลิกเลย เหมือนเดิมทุกอย่าง เหมือนคำเขาวัว ผนตกปรอย ๆ นานหยุด หมายซี้เรื่อนนานตายจริง ๆ นะ)

(Phra Apattaro Pikkhu, n.d., p. 59)

การใช้คำว่า “ซิชิ” เป็นการใช้คำเลียนเสียง ธรรมชาติ ทำให้ผู้อ่านเห็นภาพของฝนที่ตกเพียง ปรอย ๆ แต่ใช้เวลานานกว่าจะหยุดซึ่งเป็นการเปรียบเทียบระหว่างธรรมชาติที่ไม่มีชีวิตกับสิ่งมีชีวิตซึ่ง มีลักษณะคล้าย ๆ กันคือสุนัขที่เป็นซี้เรื่อนและใช้ เวลาในการลูกกลมของโรคเป็นเวลานานกว่าจะตาย ได้อย่างชัดเจนแจ่มแจ้ง ซึ่งได้แฝงความหมายที่ลึก ซึ้งเอาไว้ด้วยว่า อะไรก็ตามที่ไม่ชอบมักจะรู้สึกว่ายาวนาน หรือสิ่งที่เป็นอุปสรรค น่ารังเกียจนั่นมักจะ จบยาก

- “จะไปฟังก่าเฟาของอ้ายมีนั๊กเนอหมู่เฮา ตู่ว่าจะเป้งข้าวข้ามห้วยหื้อหมู่บ้านเฮานา เป็นตึงว่าฟ้าฮ้องก่อนฝนเสียงคะลิ่ง ตึงตึงมันจ่างเป็นลมเนอ สุดต้ายกัตกบั้ง เย็นนอย”

(ฟ้าฮ้อง-ฟ้าร้อง, เสียงคะลิ่งตึงตึง-เสียง ดัง, จ่าง-มักจะ, เป็นลม-เกิดลมพายุ)

(แปลความว่า อย่าไปฟังคำพูดขี้มั่วของ พี่มีมันมากันนะพวกเรา ที่ว่าจะทำ สะพานข้ามคลองให้หมู่บ้านเรา เหมือน ที่เขาว่า ฟ้าร้องก่อนฝนเสียงดังครึ้ม ๆ มักจะเป็นแค่ลม สุดท้ายก็เจียบหายไป)

(Phra Raja Panyamolee, 1996, p. 10)

การใช้คำว่า “คะลิ่งตึงตึง” เป็นการใช้คำเลียน เสียงธรรมชาติของเสียงฟ้าร้อง นับว่าเป็นการใช้ ภาษาที่สื่อให้ผู้อ่านได้ทั้งเสียงและภาพที่ชัดเจน หาก ตีความหมายตามตัวอักษรก็จะเข้าใจว่า กำลังจะเกิด ลมพายุรุนแรงอีกไม่ช้านี้หลังจากฟ้าร้องเสียงดัง แต่ ความจริงสำนวนนี้กลับแฝงความหมายที่ลึกซึ้งไปอีก ว่า คำพูดของคนที่ทำท้าวว่าจะจริงในตอนแรก แต่พอ เอาเข้าจริงกลับล้มเหลวสิ้นดีหรือทำดีที่เหลว

จะเห็นได้ว่าการใช้ภาพพจน์แบบลัทพจน์ดัง ตัวอย่างข้างต้นของปราชญ์ล้านนาสามารถช่วยให้คน ล้านนาเห็นทั้งภาพและเสียงซึ่งเป็นการเน้นความหมาย ของสำนวนให้หนักแน่นยิ่งขึ้น อีกทั้งยังช่วยให้เข้าใจ ความหมายของคติล้านนาที่เป็นนามธรรมได้ง่าย ขึ้นด้วย

สรุปและอภิปรายผลการวิจัย

ผลการวิจัยพบว่า คติล้านนามีสุนทรียภาพอัน เกิดจากการใช้ภาพพจน์อยู่ถึง 8 ลักษณะ อันได้แก่ อุปมา อุปลักษณ์ สัมพจน์ บุคลาธิษฐาน อติพจน์ ปฏิทรรศน์ ปรพากย์ และลัทพจน์ ซึ่งแสดงให้เห็นว่า คติล้านนามีการใช้ภาษาภาพพจน์ค่อนข้างมาก หาก เทียบกับข้อมูลการศึกษาของปรีมา มัลลิกะมาส และณัฐมา พงศ์ไพโรจน์ ที่พบว่ามีการใช้ภาพพจน์ ในสุภาษิตไทยอยู่ 5 ลักษณะ (Mallikamas & Pongpairoj, 2008) รวมทั้งของอิสริยาภรณ์ แสงปัญญา ที่พบว่ามีการใช้ภาพพจน์ในสุภาษิตไทลื้ออยู่ 5 ลักษณะเช่นกัน (Sangpanya, 2006) ดังที่กล่าวไว้ แล้วในบทนำ ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่าปราชญ์ล้านนามี ความสามารถในการเชิงกวีที่บรรจงใช้ภาษาอย่างประณีต งดงาม แพรพรรณด้วยลีลา รวมทั้งต้องเป็นคนช่าง สังเกตสิ่งใกล้ตัว สิ่งที่พบเห็นในชีวิตประจำวัน ทั้ง ที่เป็นธรรมชาติไม่ว่าสัตว์หรือพืช ตลอดจนวิถีชีวิต

ความเชื่อต่าง ๆ ที่คนล้านนารู้จักและเข้าใจกันดีอยู่แล้ว นำมาใช้เปรียบเทียบกันเพื่อให้คนล้านนาเข้าใจความหมายของคดีลัณนาได้ชัดเจนและเป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ยังช่วยสื่อความคิด และอารมณ์ความรู้สึกผ่านการรังสรรค์ภาษาที่ไพเราะได้อย่างกลมกลืน ทำให้รู้สึกซาบซึ้งในความงามของภาษาและเกิดความรู้สึกคล้อยตาม และช่วยให้จดจำคดีลัณนาได้ง่ายขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับงานเขียนของอิสริยาภรณ์ แสงปัญญา ที่ว่าวรรณกรรมพื้นบ้านที่มีการถ่ายทอดกันโดยวิธีมุขปาฐะ หากมีลักษณะที่ไม่เอื้อต่อการจดจำแล้ว จะทำให้สุภาษิตเหล่านี้ค่อย ๆ เลือนหายไป เนื่องจากไม่สามารถจดจำได้ ดังนั้นโวหารภาพพจน์จึงเป็นองค์ประกอบหนึ่งที่มีส่วนช่วยให้สุภาษิตนั้นคงอยู่มาจนถึงปัจจุบัน (Sangpanya, 2006)

อย่างไรก็ตาม แม้บทความนี้จะศึกษาคดีลัณนาเพียงส่วนหนึ่งคือด้านสุนทรียภาพอันเกิดจากการใช้ภาพพจน์ ผู้ศึกษาเชื่อมั่นว่า จะช่วยให้ทุกฝ่ายมองเห็นคุณค่าและความสำคัญของคดีลัณนาได้มากขึ้นในอีกมิติหนึ่ง นอกเหนือไปจากการมุ่งอบรมสั่งสอนให้บุตรหลานได้นำข้อคิดเตือนใจมาใช้ในการดำเนินชีวิตและครองตนให้อยู่ในศีลธรรมอันดีงาม ตลอดจนอยู่ร่วมกันได้อย่างเป็นปกติสุขเท่านั้น และเป็นสิ่งที่แสดงว่า คดีลัณนามีความงดงามทางภาษาที่มีแพภาษาใดในโลก และความงามดังกล่าวนี้เองที่ช่วยให้คดีลัณนายังคงสืบทอดมาได้จวบจนปัจจุบันนี้ ดังนั้นคดีลัณนาจึงเป็นมรดกทางภูมิปัญญาอันทรงคุณค่าที่ปราชญ์ล้านนาได้ฝากไว้ให้แก่คนรุ่นหลังได้ภาคภูมิใจ และหันมาร่วมกันอนุรักษ์ให้คงอยู่เป็นมรดกของชาติสืบไป

ข้อเสนอแนะ

การวิเคราะห์คดีลัณนาเกี่ยวกับสุนทรียภาพอันเกิดจากภาพพจน์ในครั้งนี้สามารถใช้เป็นแนวทางในการวิเคราะห์สำนวน ภาษิต และสุภาษิตในภาษาถิ่นหรือภาษาที่ตนสนใจหรืออาจนำไปประยุกต์ใช้ในการวิเคราะห์ภาษาประเภทอื่น ๆ เช่น เพลงกล่อมเด็ก นิทานพื้นบ้าน คำเจรจาโวหารรักของหนุ่มสาวอันจะยังผลให้เกิดความรู้ และมุมมองภาษาในมิติใหม่ ตลอดจนเกิดความเข้าใจในภาษานั้น ๆ ได้อย่างลึกซึ้งยิ่งขึ้น

บรรณานุกรม

- Athawongsa, T. (2006). *Wise words: Old riddles*. n.p. (in Thai).
- Chaichompoo, I. (n.d.). *Local aphorism, Lanna proverbs*. n.p. (in Thai).
- Chaiyakun, H. (2006). *The study of aesthetics in literature of KhlongLanna*. Chiang Mai, Thailand: Department of Thai Language, Faculty of Humanities, Chiang Mai University. (in Thai).
- Chaiyakun, H. (2008). *Aesthetics in Thai masterpieces*. Chiang Mai, Thailand: Department of Thai Language, Faculty of Humanities, Chiang Mai University. (in Thai).
- Dindam, K. (n.d.). *Riddles of proverbs*. n.p. (in Thai).
- Faikham, J. (n.d.). *Lanna proverbs*. n.p. (in Thai).
- Janhom, L. (1998). *The comparative study of Lanna and Tai Lue proverbs*. Chiang Mai, Thailand: The Research and Education Service Center, Chiang Mai Rajabhat

- University. (in Thai).
- Kakham, M. (2006). Lanna proverbs. In *Memory of PorMuang Kakham's Funeral* (p. 13). (n.p.). (in Thai).
- Kantawongse, A. (2005). *Lanna Proverbs on Occasion of Stone Mould of Priest Suwanjetiyarak*. n.p. (in Thai).
- Kawchanate, A. (2012). Comparative study on semantics and structures of Lanna proverbs and Thai proverbs. *Journal of Humanities and Social Sciences, Mahasarakham University*, 31(5), 156-163. (in Thai).
- Lackmuang, P. (2009). *Conceptual analysis of idioms in Lanna Legends* (Unpublished master's thesis). Chiang Mai University. (in Thai).
- Luang Por Puri Dhammavaro. (n.d.). *Old words textbook: 120 words for No and Proverbs*. n.p. (in Thai).
- Mallikamas, P., & Pongpairaj, N. (2008). *In review of proverbs, idioms, and sayings: A study of family and morality among interculture*. Bangkok, Thailand: Chulalongkorn University. (in Thai).
- Nimmanhaemin, P. (2004). *Insight language*. Bangkok, Thailand: Mae Khum Pang. (in Thai).
- Nimmanhaemin, P. (2008). *Aesthetics in Amara Khlong Literature of Lanna*. Bangkok, Thailand: The Art Royal Academy. (in Thai).
- Pansuk, A. (2010). Lanna accent and expressions. *Romphayom*, 12(1), 38-39. (in Thai).
- Panyawong, L. (2009). *A study of Her Royal Highness Princess Maha Chakri Sirindhorn's intellectual brilliance in Thai aesthetics in Her Lyric Songs* (Unpublished master's thesis). Chiang Mai University. (in Thai).
- Petchpha, W. (1993). *Remembering the retirement: 300 old words*. n.p. (in Thai).
- Phakkhaphanon, S. (2015). Wordplay: The aesthetics in Srisawat Pichitworakarn's songs. *University of the Thai Chamber of Commerce Journal*, 35(4), 180-193. (in Thai).
- Phra Apattaro Pikkhu. (n.d.). *Intelligent proverbs*. n.p. (in Thai).
- Phra Athikarn Chanchai Tanuttaropikkhu. (n.d.). *Dhamma folktales*. n.p. (in Thai).
- Phra Athikarn Sanong Thanawuttho. (2005). *Old words*. n.p. (in Thai).
- Phra Kru Pithan Pipattanakhun. (n.d.). *One hundred twenty old words*. n.p. (in Thai).
- Phra Raja Panyamolee. (1996). *Lanna proverbs: Grandfather teaching northeastern wisdoms*. n.p. (Remembrance of The Royal Cremation of Phra Raja Panyamolee). (in Thai).
- Royal Institute. (2003). *Royal Institute dictionary 1993*. Bangkok, Thailand: Author. (in Thai).
- Rungruangsi, U. (2004). *Lanna-Thai dictionary, Mae Fah Luang version*. Chiang Mai, Thailand: Mingmuang Publishing House. (in Thai).

- Sangpanya, I. (2006). *Thai Lue proverbs: An analysis study* (Unpublished master's thesis). Srinakharinwirot University, Bangkok, Thailand. (in Thai).
- Saokham, B. (2005). *Missing ...Old grandmother*. n.p. (in Thai).
- Sujai, I. (1980). *Lanna proverbs, aphorism, and words*. Phrae, Thailand: Provincial Administration Organization, Phrae. (in Thai).
- Suwanthada, N. (1990). Introduction to linguistics. In *Thai language teaching materials, unit 1-6* (pp. 1- 50). Nonthaburi, Thailand: Sukhothai Thammathirat University. (in Thai).
- Suwatkul, C. (1995). Aesthetic literary criticism. In *Teaching materials (Literary criticism for teachers), units 1-8* (pp. 189-244). Nonthaburi, Thailand: Sukhothai Thammathirat Open University. (in Thai).
- Thanawong, S. (1991). *Lanna metaphoric expresssion: A study of structure and semantic features*. Chiang Mai, Thailand: Lanna Language and Literature, Faculty of Humanities, Chiang Mai University. (in Thai).
- Thubpaen, B. (n.d.). *Old words*. n.p. (in Thai).